International journal of
Central Eurasia Studies
Scopus
Homepage: jcep.ut.ac.ir
Online ISSN: 2345-3117

Identity Constructs and Elite Agency in Consolidating Economic Relations between Turkey and the Republic of Azerbaijan

Rahbar Talei Hoor*[1] and Amirhossein Mehdipou[2]

1. Associate Professor, Department of Political Science and International Relations, Faculty of Literature and Humanities, University of Mohaghegh Ardabili, Ardabil, Iran.
   Email: r.talei@uma.ac.ir (Corresponding Author)
2. PhD Candidate in International Relations, Faculty of Literature and Humanities, University of Guilan, Rasht, Iran.

Article Info.

Article Type:
Research Paper

Article History:
Received:
23 July 2025
Revised:
31 July 2026
Approved:
11 November 2026
Published Online:

Keywords:
Identity, Elite Agency, Constructivism, Turkey, Republic of Azerbaijan.

ABSTRACT

This research explains how identity is constructed and represented and how political elites actively consolidate economic relations between Turkey and the Republic of Azerbaijan. The central research question is how the political elites of the two countries - by leveraging identity narratives and symbols- have shaped mutual perceptions, reduced uncertainty, and strengthened trust in economic relations, particularly in the realm of energy cooperation. Adopting a constructivist approach and employing an analytical-explanatory method, this research demonstrates that while geopolitical and economic drivers-particularly in the realms of energy and transit-have provided the necessary material foundations for closer relations, the discourse of identity-produced and reproduced by political elites-has played a key role in assigning meaning to, legitimizing, and consolidating such cooperation. The findings indicate that the continuation and deepening of economic cooperation result from a synergy between material interests and the discursive agency of political elites. In this context, identity-based representations-such as the slogan "one nation, two states" and references to linguistic ties within the Turkic language family-have fostered trust, reduced perceived risk, and facilitated joint investments in key economic sectors, particularly the energy sphere. Overall, cooperation between Turkey and the Republic of Azerbaijan offers an analytical and effective model for understanding economy-oriented relations rooted in the interplay between material interests, identity representations, and the role of political elites in similar regions.

Cite this article: Talei Hoor, R. and A. Mehdipour (2026), "Identity Constructs and Elite Agency in Consolidating Economic Relations Between Turkey and the Republic of Azerbaijan", **Central Eurasia Studies**, Vol. 19, No. 2, pp. 1-29.

http//doi.org/10.22059/jcep.2026.399247.450338

© The Author(s).
Publisher: University of Tehran

Introduction: Relations between Turkey and the Republic of Azerbaijan entered a new phase following Azerbaijan's independence in 1991, becoming a distinct model in the South Caucasus. This closeness stemmed not merely from historical or linguistic ties, but from a new structure of geopolitical opportunities in the post-Soviet era and the active role political elites played in both countries. Linguistic and cultural similarities, rather than serving as an inherent basis for a shared identity, were primarily utilized as symbolic resources to legitimize this closeness. This convergence moved from discourse to policymaking: Turkey's support for the Republic of Azerbaijan during the Nagorno-Karabakh conflict, alongside the implementation of major energy projects-such as the BTC and TANAP pipelines-transformed bilateral relations into a strategic partnership. In the decades that followed, this process became further institutionalized through legal and security cooperation, most notably via the "Shusha Declaration" (2021) and the "Organization of Turkic States". Consequently, a shared Turkish-Azerbaijani identity functions as a social construct that legitimizes and deepens structural cooperation in the economic, political, and security spheres.

Research question**:** How have political elites in both countries, by leveraging identity-based narratives and symbols, shaped mutual perceptions, reduced uncertainty, and strengthened trust in economic relations, particularly within the realm of energy cooperation?

Research hypothesis: While geopolitical and economic factors-particularly energy and transit-have provided the material basis for closer relations between the two countries, the identity discourse of political elites has been central to assigning meaning to, legitimizing, and consolidating this cooperation.

Research Methodology: This applied, analytical-explanatory research employs a qualitative method to examine the multifaceted relationship between Turkey and the Republic of Azerbaijan. Employing logical reasoning and an interpretive approach, this study qualitatively analyzed data derived from academic and credible sources. Rooted in constructivism, the study examines the role of norms, identity representations, and political elites' agency. Although the history of these relations dates back to the independence of the Republic of Azerbaijan in 1991, this analysis focuses on the period from 2003 to 2023-a span that has witnessed an acceleration of institutionalized cooperation in the strategic, economic, and energy sectors.

Results and discussion: The strategic relationship between Turkey and the Republic of Azerbaijan extends beyond economic interests and is rooted in shared identity constructs. Within the framework of constructivist theory, the "One Nation, Two States" discourse emphasizes Pan-Turkic solidarity that transcends religious differences, thereby strengthening cohesion and lending legitimacy to strategic cooperation. By fostering mutual trust and reducing the perceived risks associated with long-term cooperation, this shared identity has enhanced the standing of major energy projects- such as the Baku–Tbilisi–Ceyhan and TANAP pipelines- as symbols of political trust and strategic interdependence.

This synergy between identity and interests- facilitated by the personal diplomacy and "norm entrepreneurship" of political elites- has transformed geopolitical threats into opportunities for cooperation in the energy sector. Turkey's support for the Republic of Azerbaijan during the Nagorno-Karabakh conflict, along with the signing of the "Shusha Declaration," represented a significant step toward

integrating identity-based narratives with strategic and legal engagements. This process has transcended the level of mere discourse, extending into institutional frameworks, bilateral engagements, and organizations such as the "Organization of Turkic States." Although Baku's official identity is Azerbaijani, linguistic and cultural affinities have strengthened the bond between Turkey and Azerbaijan within the framework of "Turkic Civilizational Space," leading to greater autonomy and an enhanced regional standing for Baku. These energy-sector collaborations have evolved beyond mere economic exchanges, becoming integral to strategic connectivity in the South Caucasus and to Europe's energy security.

Conclusion: The strategic relations between Turkey and the Republic of Azerbaijan, shaped by elites who adhere to a constructivist approach, extend beyond economic interests. Identities and social meanings define state interests; thus, energy and regional cooperation become synergistic outcomes of identity and interests. By leveraging linguistic similarities among Turkic peoples, elites present cooperation as natural and normative-an approach reinforced by the slogan "one nation, two states," which helps institutionalize norms of cooperation. The continuation of the relationship depends on shared interests and the discursive reproduction of a common semantic structure that guides those interests. Institutionalization through mechanisms such as the Organization of Turkic States signifies a structural shift that integrates established norms into decision-making. This relationship exemplifies mutual socialization, wherein normative structures and elite agency dialectically reinforce one another.

These findings underscore the necessity of analyzing normative and discursive layers- alongside material factors- for regional cooperation. In practice, continuing this pattern entails the ongoing reproduction of shared meanings and the reinforcement of institutional mechanisms that stabilize norms.

Keywords: Identity, Elite Agency, Constructivism, Turkey, Republic of Azerbaijan.

مجله بین‌المللی مطالعات اوراسیای مرکزی
Scopus
Homepage: jcep.ut.ac.ir
شاپا الکترونیکی: ۲۳۴۵-۲۱۱۷

برساخت‌های هویتی و عاملیت نخبگان در تحکیم روابط اقتصادی ترکیه و جمهوری آذربایجان

رهبر طالعی‌حور[۱]* و امیرحسین مهدی‌پور[۲]

۱. دانشیار، گروه علوم سیاسی و روابط بین‌الملل، دانشکدهٔ ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل. ایران. نویسندهٔ مسئول: r.talei@uma.ac.ir

۲. دانشجوی دکتری روابط بین‌الملل، دانشکدهٔ ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه گیلان، رشت، ایران.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: علمی‌پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۵/۰۱
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۵/۰۵/۰۹
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۸/۲۰
تاریخ انتشار برخط:

واژگان اصلی:
هویت، کارگزاری نخبگان، سازه‌انگاری، ترکیه، جمهوری آذربایجان.

چکیده

این نوشتار با هدف تبیین چگونگی برساخت و بازنمایی هویت و نقش فعال نخبگان سیاسی در تحکیم روابط اقتصادی میان ترکیه و جمهوری آذربایجان انجام شده است. پرسش اصلی نوشتار این است که نخبگان سیاسی دو کشور چگونه با بهره‌گرفتن از روایت‌ها و نمادهای هویتی، به شکل‌دهی ادراک‌های متقابل، کاهش بی‌اطمینانی و تقویت اعتماد در روابط اقتصادی و به‌ویژه همکاری‌های انرژی کمک کرده‌اند؟ در پاسخ به این پرسش، فرضیه با کاربست چارچوب نظری سازه‌انگاری و بهره‌گرفتن از روش تحلیلی‌تبیینی نشان می‌دهد اگرچه محرک‌های ژئوپلیتیکی و اقتصادی، به‌ویژه در حوزهٔ انرژی و حمل‌ونقل، بستر مادی نزدیکی دو کشور را فراهم کرده‌اند، اما گفتمان هویتی که نخبگان سیاسی تولید و بازتولیدشده کرده‌اند در معنابخشی، مشروعیت‌بخشی و تثبیت این همکاری‌ها نقش اصلی را داشته‌اند. یافته‌های نوشتار نشان می‌دهد که پایداری و تعمیق همکاری‌های اقتصادی، نتیجهٔ هم‌افزایی میان منافع مادی و نقش‌آفرینی گفتمانی نخبگان سیاسی است؛ به‌گونه‌ای که بازنمایی‌های هویتی، از جمله شعار «یک ملت، دو دولت» و ارجاع به نزدیکی‌های زبانی در چارچوب خانوادهٔ زبان‌های ترکی، به تقویت اعتماد، کاهش خطرپذیری ادراک‌شده و تسهیل سرمایه‌گذاری‌های مشترک در حوزه‌های اصلی اقتصاد به‌ویژه انرژی انجامیده است. در مجموع الگوی همکاری میان ترکیه و جمهوری آذربایجان نمونه‌ای قابل تحلیل برای فهم روابط اقتصادمحور مبتنی بر پیوند میان منافع مادی، بازنمایی‌های هویتی و نقش نخبگان سیاسی در مناطق مشابه است.

استناد: طالعی‌حور، رهبر و امیرحسین مهدی‌پور (۱۴۰۵)، «برساخت‌های هویتی و عاملیت نخبگان در تحکیم روابط اقتصادی ترکیه و جمهوری آذربایجان»، **مطالعات اوراسیای مرکزی**، دوره ۱۹، شماره ۲، صص. ۱- ۲۹.
http//doi.org/ 10.22059/jcep.2026.399247.450338

© The Author(s).

ناشر: دانشگاه تهران

مقدمه

روابط ترکیه و جمهوری آذربایجان پس از فروپاشی اتحاد شوروی و استقلال جمهوری آذربایجان در سال ۱۹۹۱ به الگویی متمایز در قفقاز جنوبی تبدیل شد. این تحول نه تداوم پیوندهای تاریخی، بلکه نتیجهٔ ساختار فرصت ژئوپلیتیکی جدید و کنش نخبگان سیاسی بود. پیش‌تر جمهوری آذربایجان در چارچوب حوزهٔ تمدنی ایران فهم می‌شد و گفتمان کمونیستی امکان بروز هویت‌های فراملی را محدود کرده بود. هرچند زبان هر دو کشور در خانواده ترکی قرار دارند، اما ترکی استانبولی و آذربایجانی از نظر ساختار و تحول تاریخی یکسان نیستند و این نزدیکی پیش از سال ۱۹۹۰ مبنای هویت سیاسی مشترک نبود. با استقلال جمهوری آذربایجان، خلأ قدرت در قفقاز و نیاز باکو به تعریف جایگاه بین‌المللی، شرایطی فراهم کرد که آنکارا آن را فرصتی راهبردی براورد کرد. ترکیه با بهره‌گرفتن از این موقعیت، سیاست نزدیکی راهبردی را دنبال کرد و با بازنمایی گفتمانی «یک ملت، دو دولت»، شبکه‌های نهادی و همکاری‌های اقتصادی و انرژی، چارچوبی مشترک از ادراک و همکاری شکل داد.

در این فرایند، از شباهت‌های زبانی و فرهنگی نه به‌عنوان بنیان ذاتی سرشت مشترک، بلکه به‌عنوان منابع نمادین برای مشروعیت‌بخشی به این نزدیکی استفاده شد. ازاین‌رو نزدیکی هویتی کنونی میان ترکیه و جمهوری آذربایجان را باید برساختی اجتماعی و نوپدید دانست که در بستر تحولات پساشوروی و با کنش نخبگان سیاسی شکل گرفته و بازتولید شده است. در ادامهٔ این روند، بازنمایی‌های هویتی به‌تدریج از سطح گفتمان به عرصهٔ سیاست عملی منتقل شد و در قالب تصمیم‌های امنیتی و همکاری‌های راهبردی نمود یافت. نخستین نشانه‌های این هم‌سویی در بحران قره‌باغ در دههٔ ۱۹۹۰ آشکار شد؛ جایی که حمایت سیاسی و دیپلماتیک ترکیه از باکو به تقویت اعتماد متقابل انجامید.

هم‌زمان، تلاش برای تثبیت موقعیت جمهوری آذربایجان به‌عنوان یکی از تأمین‌کنندگان مهم انرژی و تبدیل ترکیه به مسیر انتقال منابع دریای خزر، بستر ساختاری تعمیق روابط اقتصادی را فراهم کرد. طرح‌هایی مانند «قرارداد قرن»، خط لولهٔ نفت باکو، تفلیس و جیحان[1] و خط لولهٔ گاز وراآناتولی[2] همکاری‌های اقتصادی را گسترش دادند و روابط دو کشور را از سطح همکاری مقطعی به سطح «مشارکت راهبردی» ارتقا دادند. این هم‌افزایی میان منافع

1. Baku-Tbilisi-Ceyhan
2. Trans-Anatolian Gas Pipeline

ژئوپلیتیکی و بازنمایی‌های هویتی از اواخر دهۀ ۲۰۰۰ وارد مرحله‌ای نهادی شد و بر زیرساخت‌های حقوقی و امنیتی استوار شد. «بیانیۀ شوشا[1]» در سال ۲۰۲۱ اوج این روند بود و سطح روابط دوجانبه را به «اتحاد راهبردی» ارتقا داد. افزون بر این، نهادهایی مانند «سازمان کشورهای ترک» بستری برای تولید و انتشار هنجارها و نمادهای مشترک فراهم کردند و با تبدیل گفتمان‌های هویتی به ترتیبات چندجانبه، به افزایش ثبات و پیش‌بینی‌پذیری در روابط آنکارا و باکو کمک کردند.

این نوشتار با هدف تحلیل نقش بازنمایی‌های هویتی در تبیین و تحکیم همکاری‌های راهبردی میان ترکیه و جمهوری آذربایجان، در چارچوب نظریۀ سازه‌انگاری[2] انجام شده است. براین‌اساس، پرسش اصلی نوشتار این است که نخبگان سیاسی دو کشور چگونه با برجسته کردن روایت‌ها و نمادهای هویتی از جمله ارجاع به ریشه‌های ترکی و نزدیکی‌های زبانی در چارچوب خانوادۀ زبان‌های ترکی نوعی نزدیکی هویتی را بازنمایی کرده و این بازنمایی را در خدمت تقویت همکاری‌های اقتصادی و راهبردی قرار داده‌اند. فرضیۀ نوشتار این است، اگرچه محرک‌های ژئوپلیتیکی و اقتصادی، به‌ویژه در حوزۀ انرژی وحمل‌ونقل، بستر مادی نزدیکی ترکیه و جمهوری آذربایجان را فراهم کرده‌اند، اما تداوم و تحکیم این روابط بدون درنظرگرفتن نقش گفتمان هویتی و سازوکارهای مشروعیت‌بخشی و کاهش نداشتن قطعیت ناشی از آن، به‌طور کامل قابل توضیح نیست. در ادامه، با تکیه بر تحلیل گفتمان نخبگان و بررسی روندهای همکاری در حوزۀ انرژی و زیرساخت‌های حمل‌ونقل، چگونگی هم‌تکوینی منافع مادی و بازنمایی‌های هویتی و نقش آن در شکل‌گیری الگوی همگرایی راهبردی میان دو کشور بررسی می‌شود.

این نوشتار کاربردی و از نظر سرشت، تبیینی‌تحلیلی و با روش کیفی است. داده‌ها از منابع کتابخانه‌ای و اینترنتی معتبر گردآوری و با استدلال منطقی و رویکرد تفسیری و با اتکا بر نظریۀ سازه‌انگاری و نقش هنجارها، بازنمایی‌های هویتی و عاملیت نخبگان سیاسی در روابط ترکیه و جمهوری آذربایجان تحلیل شده‌اند.

1. Shusha Declaration
2. Constructivism

پیشینهٔ پژوهش

ادبیات پژوهشی در مورد روابط ترکیه و جمهوری آذربایجان را می‌توان در سه دسته صورت‌بندی کرد:

دستهٔ نخست مطالعات، بر ابعاد اقتصادی، ژئوپلیتیکی و امنیت انرژی تمرکز دارند. در این چارچوب، حسنی و شیرزاد (۱۴۰۱) در مقالهٔ «بررسی راهبرد انرژی ترکیه در مناطق خزر و خاورمیانه» استدلال می‌کنند همکاری‌های انرژی‌محور در امنیت انرژی ترکیه و تبدیل آن به هاب منطقه‌ای نقش به‌سزایی داشته است. ایلخانی‌پور (۱۳۹۸) در مقالهٔ «ترکیه و تغییر بازی انرژی در اوراسیای مرکزی»، طرح‌های خط لولهٔ باکو، تفلیس و جیحان و تاناپ را بسترساز وابستگی متقابل دو کشور می‌داند. همچنین نوویکا[1] و موهاسیلوویچ[2] (۲۰۲۳) در مقالهٔ «تلاش ترکیه برای تبدیل‌شدن به هاب منطقه‌ای انرژی: چالش‌ها و فرصت‌ها»، بر اهمیت ژئواکونومیک همکاری‌های دو کشور در راه‌گذرهای قفقاز و اروپا تأکید می‌کنند. سیکاردی[3] (۲۰۲۴) در مقالهٔ «فهم پیشران‌های انرژی سیاست خارجی ترکیه»، پیامدهای وابستگی آنکارا به واردات انرژی از باکو را واکاوی می‌کند. ایپک[4] (۲۰۲۵) در مقالهٔ «دیپلماسی انرژی ترکیه و کاربست ابزاری قدرت سخت»، بر واردات گاز از جمهوری آذربایجان از مسیر خط لولهٔ تاناپ به‌عنوان پیشران ارتقای موازنهٔ امنیتی آنکارا تأکید می‌کند. شکری[5] (۲۰۲۵) در مقالهٔ «ژئوپلیتیک و بلندپروازی‌های پایداری: ظهور ترکیه به‌عنوان هاب انرژی»، اتصال زیرساختی خطوط گاز جمهوری آذربایجان را عاملی مهم در بازتنظیم جایگاه ترانزیتی ترکیه می‌داند. با این‌حال، نقد این دسته، کاهش روابط دوجانبه به پیشران‌های فقط مادی و غفلت از مؤلفه‌های هویتی و سیاسی است.

دستهٔ دوم مطالعات، بر توسعهٔ زیرساخت‌های حمل‌ونقل و تعامل‌های تجاری‌صنعتی متمرکز هستند. موسی‌یوا[6] و همکاران (۲۰۲۲) در مقالهٔ «تأثیر راه‌گذر راه‌آهن باکو ـ تفلیس ـ قارص بر توسعهٔ منطقهٔ قفقاز جنوبی»، این خط آهن را زیرساختی راهبردی در پیوند اقتصادی منطقه می‌دانند. آکای[7] (۲۰۲۳) در مقالهٔ «روابط اقتصادی ترکیه و آذربایجان: از دیدگاه برتری نسبی

1. Novikau
2. Muhasilović
3. Siccardi
4. İpek
5. Shokri
6. Musayeva
7. Akay

آشکارشدهٔ دوجانبه»، تقویت تجارت و سرمایه‌گذاری متقابل را محرک اصلی این زوابط می‌داند. رنتشلر[1] و همکاران (۲۰۲۵) در مقالهٔ «راه‌گذر وراکاسپین: پیامدهای ژئوپلیتیکی و فرصت‌های ترانزیتی»، گسترش لجستیک چندوجهی را عاملی تعیین‌کننده در نهادینه‌سازی زنجیرهٔ تأمین دو کشور ارزیابی می‌کنند. هوسپیان[2] و داوتیان[3] (۲۰۲۶) در مقالهٔ «فراتر از الگوی برادر بزرگ‌تر – برادر کوچک‌تر: بازخوانی ماهیت روابط ترکیه و آذربایجان»، بهره‌برداری مشترک از راه‌گذرهای مواصلاتی مانند خط‌آهن باکو، تفلیس و قارص را عامل تثبیت‌کنندهٔ پیوند متقابل اقتصادی راهبردی دو کشور معرفی می‌کنند. با این‌حال نقد این رویکرد کاربست دیدگاه کارکردگرایانه و ناتوانی در تبیین تداوم این پیوندها فراتر از توجیه‌های فنی و اقتصادی است.

دستهٔ سوم مطالعات، مؤلفه‌های هویتی، گفتمانی و فرهنگی‌سیاسی مانند آیین «یک ملت، دو دولت» را پیشران اصلی روابط می‌دانند. در این زمینه، شاروواا[4] و کوهن[5] (۲۰۲۶) در مقالهٔ «ارکان چشم‌انداز تجدیدنظرطلبانه و برساختهٔ ترکیه در سیاست قفقاز جنوبی»، بازتعریف هویت مشترک و وابستگی‌های تاریخی را پیشران اصلی سیاست منطقه‌ای آنکارا و هم‌گرایی با باکو تبیین می‌کنند. هوسپیان[6] و ترماتئوسیان[7] (۲۰۲۶) در مقالهٔ «چرخش قاطعانهٔ ترکیه در درگیری قره‌باغ: از حمایت محتاطانه تا پیوند راهبردی با آذربایجان»، بازتولید ایده‌های هویتی مشترک را عامل تبدیل همکاری‌ها به تعهدی همه‌جانبه و امنیتی برمی‌شمارند. کلکیتلی[8] (۲۰۲۵) در مقالهٔ «تلاش برای جذابیت: منابع قدرت نرم ترکیه و ایران در آذربایجان»، اشتراک‌های فرهنگی و هویتی را منبع تثبیت جذابیت هنجاری و نفوذ گفتمانی آنکارا در باکو می‌داند. با این‌حال نقد این دسته نیز نادیده‌گرفتن یا حاشیه‌ای برآوردکردن الزام‌های ژئوپلیتیک سخت، منافع ساختاری و محاسبه‌های عمل‌گرایانهٔ حاکم بر تصمیم‌های دوطرف است.

این نوشتار با رویکردی سازه‌انگارانه می‌کوشد خلأ نظری موجود را پر کند و نشان دهد بازنمایی‌های هویتی و عاملیت نخبگان سیاسی چگونه به مشروعیت‌بخشی و تعمیق همکاری‌های اقتصادی و انرژی ترکیه و جمهوری آذربایجان کمک کرده‌اند.

1. Rentschler
2. Hovsepyan
3. Davtyan
4. Sharova
5. Cohen
6. Ter-Matevosyan
7. Hovsepyan
8. Kelkitli

چارچوب نظری

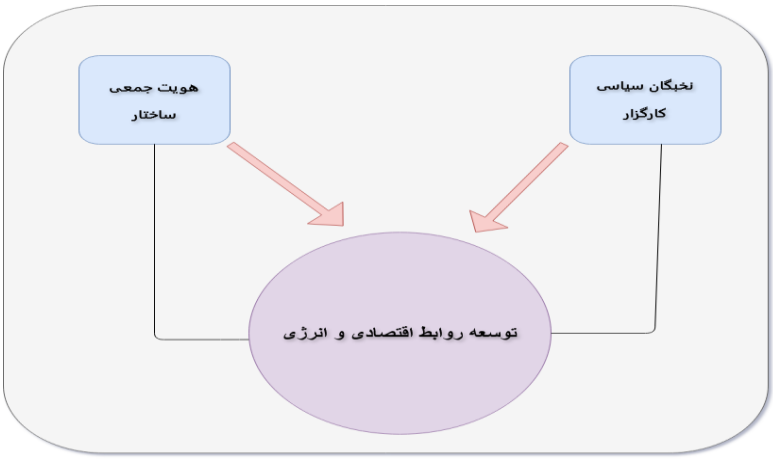
سازه‌انگاری از نظریه‌های مهم و جریان‌ساز در روابط بین‌الملل است که به‌ویژه از دهۀ ۱۹۹۰ به جریان اصلی نظریه‌پردازی در این رشته تبدیل شد. این نظریه بر نقش بنیادین ایده‌ها، هویت‌ها و هنجارهای اجتماعی در شکل‌دادن به رفتار، ترجیح‌ها و کنش دولت‌ها تأکید دارد. الکساندر ونت[1] به‌عنوان برجسته‌ترین نظریه‌پرداز این رهیافت، در مقالۀ مشهور خود با عنوان آنارشی چیزی است که دولت‌ها می‌سازند، چارچوب نظری گسترده‌ای برای سازه‌انگاری ارائه کرد و نشان داد که ساختار نظام بین‌الملل، برخلاف دیدگاه‌های واقع‌گرایی[2] یا لیبرالیسم[3]، فقط به توزیع مادی قدرت محدود نمی‌شود، بلکه ساختارهای اجتماعی و معانی میان‌ذهنی است که کنشگران تولید، بازتولید و دگرگون می‌کنند (Wendt, 1992: 397-398). براین‌اساس سازه‌انگاری در تبیین پدیده‌هایی مانند همگرایی‌های منطقه‌ای یا شکل‌گیری اتحادهای پایدار، رویکردی مکمل و در مواردی بدیل نسبت به سنت‌های مادی‌گرایانه ارائه می‌دهد، زیرا به لایه‌های غیرمادی، معنایی و میان‌ذهنی روابط دولت‌ها توجه ویژه دارد(Adler, 1997: 322) .

سازه‌انگاری بر چند اصلی استوار است که آن را از نظریه‌های سنتی متمایز می‌کند: نخست اینکه سیاست بین‌الملل بخشی از واقعیت اجتماعی است که در جریان تعامل مستمر دولت‌ها و دیگر کنشگران شکل می‌گیرد؛ به‌گونه‌ای که مفاهیمی مانند دوستی، دشمنی، تهدید یا رقابت، نه واقعیت‌های مادی از پیش موجود، بلکه نتیجۀ معانی مشترک و تفسیرهای میان‌ذهنی بازیگران هستند (Adler, 1997: 323- 324). در تحولات متأخر این نظریه نیز تأکید می‌شود که نظم‌های منطقه‌ای و الگوهای هم‌گرایی در بستر «تحول شناختی» و با استمرار در رویه‌های معنادار اجتماعی نهادینه می‌شوند (Adler, 2019: 19-21). اصل دوم این است که برخلاف واقع‌گرایان که منافع دولت‌ها را ثابت، عینی و از پیش تعریف‌شده می‌دانند، سازه‌انگاران معتقدند منافع دولت‌ها برآمده از هویت آن‌هاست؛ بدین معنا که هویت‌ها در بستر تعامل‌های اجتماعی تکوین می‌یابند و منافع ملی نیز بر پایۀ همین هویت‌ها تعریف می‌شوند (Hopf, 1998: 173-174). پژوهش‌های جدیدتر سازه‌انگاری نیز نشان می‌دهند که چگونگی صورت‌بندی هویت ملی در سطح داخلی و توزیع معانی هویتی میان دولت‌ها، جهت‌گیری سیاست خارجی و پایداری همکاری‌های بین‌المللی را رقم می‌زند (Hopf and Allan, 2016: 4-6).

1. Alexander Wendt
2. Realism
3. Liberalism

از سوی دیگر، نظریهٔ سازه‌انگاری میان کارگزاران و ساختارها رابطه‌ای دوسویه و تکوینی قائل است؛ از یک‌سو، ساختارهای اجتماعی مانند هنجارها، فرهنگ‌ها و نهادها، رفتار دولت‌ها را محدود یا جهت‌دهی می‌کنند. از سوی دیگر، همین ساختارها با کنش و تعامل کارگزاران تولید و بازتولید می‌شوند (Wendt, 1999: 24-25). در چنین چارچوبی، هویت نه دادهٔ ثابت تاریخی، بلکه پدیده‌ای سیال و برساخته است که در فرآیند تعامل‌های سیاسی و با رویه‌های عملی کنشگران بازتعریف می‌شود (Adler & Pouliot, 2011: 4-6). بنابراین نخبگان سیاسی فقط تابع ساختار هویتی ایستا نیستند، بلکه فعالانه در «چارچوب‌بندی گفتمانی» منافع ملی و بازتعریف هویت جمعی نقش‌آفرینی می‌کنند. آن‌ها با بهره‌گرفتن از نمادها، خاطرهٔ جمعی، روایت‌های تاریخی و مفاهیم هویتی، به سیاست خارجی معنا می‌بخشند و زمینهٔ اجتماعی پذیرش تصمیم‌های کلان را فراهم می‌کنند (Allan, Vucetic and Hopf, 2018: 842-844).

در روابط ترکیه و جمهوری آذربایجان، مفاهیمی مانند «همبستگی ترک‌تبارانه» و روایت «یک ملت، دو دولت» بخشی از فرآیند معناپردازی سیاسی نخبگان هستند که روابط دو کشور را در قالب مشارکت راهبردی بازنمایی می‌کنند. از دیدگاه سازه‌انگاری، این گفتمان‌ها فقط بیانگر پیوندهای فرهنگی نیستند، بلکه با افزایش اعتماد متقابل، کاهش هزینه‌های ادراک‌شدهٔ همکاری و مشروعیت‌بخشی به همگرایی امنیتی، کارکردی به‌طور کامل راهبردی دارند (Wendt, 1999: 26-28). در مجموع، سازه‌انگاری با تأکید بر برساخته‌بودن هویت‌ها، هنجارها و منافع، امکان فهم پویایی‌های سیاست بین‌الملل را فراتر از تبیین‌های فقط مادی و قدرت‌محور فراهم می‌کنند (Reus-Smit, 2018: 34-36). این رهیافت نشان می‌دهد که الگوهای همگرایی و اتحادهای پایدار نه بر پایهٔ متغیرهای ایستا، بلکه در پرتو فرآیندهای معناسازی، هنجارسازی و تثبیت رویه‌های بیناذهنی شکل می‌گیرند (Adler, 2019: 110-112)؛ زیرا ساختارهای بین‌المللی فقط زمانی بر کنش بازیگران اثر می‌گذارند که به‌وسیلهٔ دانش مشترک و میان‌ذهنی بازتعریف شوند (Wendt, 1992: 394-395).

شکل ۱: مدل مفهومی سازه‌انگاری، تبیین رابطهٔ هویت جمعی و نخبگان سیاسی در روابط ترکیه و جمهوری آذربایجان

منبع: نویسندگان

نقش بازنمایی هویتی در تحکیم روابط ترکیه و جمهوری آذربایجان

براساس نظریهٔ سازه‌انگاری، بازنمایی‌های هویتی، باورها و معانی مشترکی‌اند که منافع کنشگران را شکل می‌دهند. در روابط ترکیه و جمهوری آذربایجان، گفتمان «یک ملت، دو دولت» پیوندی نمادین و سیاسی ایجاد کرده و زمینه‌ساز اعتماد متقابل و همکاری‌های راهبردی بلندمدت شده است.

الف) یک ملت، دو دولت: مبنای هویتی مشترک

صورت‌بندی روابط ترکیه و جمهوری آذربایجان بیش از اینکه نتیجهٔ هم‌گرایی مادی خودجوش باشد، نتیجهٔ فرایندی برساخت‌گرایانه است که در آن تفاوت‌های مذهبی شیعه و سنی، آگاهانه در زیر کلان‌روایت‌های قومی‌زبانی به حاشیه رانده شده‌اند. شبکه‌ای از روشنفکران پان‌ترک درگیر در این مناسبات به مفصل‌بندی عناصر مختلف و برساختن هویت ترکی در مقابل هویت‌های دیگر اقدام کرده‌اند(کولایی و نظامی، ۱۳۹۸: ۴۶۲). نخبگان سیاسی در باکو و آنکارا، با درک ضرورت‌های ژئوپلیتیک، از ظرفیت ایدئولوژی «پان‌ترک‌گرایی[1]» به عنوان نقطهٔ ثقل هویتی و متغیر میانجی بهره گرفته‌اند تا با تعریف «دیگری» مشترک و تأکید بر میراث تباری واحد، شکاف مذهبی را در روابط دوجانبه تعلیق کنند (Tokluoglu, 2005: 725).

1. Pan-Turkism

در این فرایند، میراث جامعه‌پذیری غیردینی اتحاد شوروی در جمهوری آذربایجان و چرخش گفتمانی آنکارا به‌سوی سیاست‌های پسااسلام‌گرا، بستر کارکردی لازم را برای عبور از دوقطبی های مذهبی فراهم کرد(Cornell, 2011: 101). از این دیدگاه، پان‌ترک‌گرایی نه یک ایدئولوژی ایستا، بلکه در مقام چارچوبی «فرامذهبی» عمل کرده است؛ ابزاری که نخبگان سیاسی با بهره‌گیری از آن، به ائتلاف‌های راهبردی، مشروعیت هویتی بخشیده‌اند. گفتمان رسمی «یک ملت، دو دولت» دقیقاً در همین نقطهٔ تلاقی، به صورت‌بندی غالب برای توجیه معرفتی همکاری های راهبردی تبدیل شده است. تکرار مداوم این شعار در سطح‌های بالای حکومتی، فقط سخن‌پردازی سیاسی نیست، بلکه سازوکاری است که با آن، نخبگان موفق شده‌اند منافع ملی را نه بر پایهٔ تفاوت‌های فرقه‌ای، بلکه بر محور همبستگی قومی تعریف کنند. همان‌گونه که ونت استدلال می‌کند، منافع دولت‌ها مستقل از هویت‌هایشان شکل نمی‌گیرند، بلکه در بستر روابط اجتماعی و معانی بینا‌ذهنی بازتعریف می‌شوند (Wendt, 1999: 37).

در این معنا، بازتولید مداوم گفتمان پیوند هویتی، نقشی تعیین‌کننده در شیوهٔ تعریف و اولویت‌بندی منافع مادی داشته است. براین‌اساس، روابط انرژی میان آنکارا و باکو فقط بر مبنای منطق فایده‌گرایی اقتصادی و سودآوری مادی استمرار نیافته است، بلکه در گفتار رسمی کارگزاران، به‌عنوان تعهدی فرانهادی برخاسته از همبستگی هویتی و زبانی بازتعریف شده است؛ بازتعریفی که با ایجاد انتظارهای متقابل از تداوم همکاری، دامنهٔ گزینه‌های سیاست خارجی دو طرف را در شرایط بحرانی محدود می‌کند (Mamedli, 2024: 6). با این‌حال از دیدگاه سازه‌انگاری ساختاری، این پویایی به معنای استقلال تامّ ایده‌ها از بستر مادی نیست؛ بلکه روایت هویتیِ «یک ملت، دو دولت» با تثبیت و طبیعی‌سازی جریان منافع اقتصادی در قالبی سیاسی، به‌عنوان قوام‌بخش ساختار مادی عمل می‌کند.

این ساختار هویتی‌نهادی فقط در سطح گفتارهای دیپلماتیک باقی نمانده است، بلکه به وسیلهٔ رویه‌های بین‌اذهانی مانند سنت دیدارهای متقابل رؤسای‌جمهور دو کشور بلافاصله پس از ادای سوگند، عینیتی نهادی یافته است. پس از جنگ دوم قره‌باغ در سال ۲۰۲۰، این روند نهادینه‌سازی شتاب بیشتری گرفت و با امضای «اعلامیهٔ شوشا» در سال ۲۰۲۱، گزاره‌های هویتی به‌شکل رسمی در قالب مشارکت راهبردی و حقوقی الزام‌آور یکپارچه شدند. این اعلامیه با فرارفتن از الگوهای سنتی اتحاد، هماهنگی ساختاری عمیقی را در حوزه‌های دفاعی،

امنیت منطقه‌ای و به‌ویژه راه‌گذرهای انرژی و حمل‌ونقل خزر پایه‌گذاری کرد (Mamedli, 2024: 11). در همان حال، بازتولید این گفتمان فقط به سطح نخبگان سیاسی محدود نمانده است. برنامه‌های تبادل آموزشی، همکاری‌های رسانه‌ای و برگزاری رویدادهای فرهنگی مشترک نیز در گسترش این روایت نقش داشته و به افزایش بازتاب اجتماعی آن در میان افکار عمومی دو کشور کمک کرده‌اند (Guliyev, 2024: 12).

ب) بازنمایی هویت و تسهیل اعتماد متقابل

در نگاه سازه‌انگارانه، اعتماد نه‌فقط نتیجهٔ محاسبه‌های عقلانی براساس منافع مادی، بلکه برآمده از تعامل‌ها و معانی میان‌ذهنی است (Wendt, 1999: 44-46). هویت یک ملت، دو دولت با ایجاد درکی مشترک از خود و دیگری، زمینه را برای هم‌ذات‌پنداری و احساس نزدیکی فراهم کرده است. پیوندهای نوین فرهنگی، زبانی و تاریخی در تقویت اعتماد متقابل و کاهش هزینهٔ همکاری‌های عمیق میان جمهوری آذربایجان و ترکیه نقش مهمی دارند (Cornell, 2011: 109). اشتراک‌های زبانی و فرهنگی میان ترکیه و جمهوری آذربایجان در دورهٔ پساشوروی را بیشتر نخبگان به‌عنوان منابعی نمادین برای تسهیل همکاری‌ها به کار گرفته‌اند. با توجه به اینکه هویت رسمی در باکو بر پایهٔ «آذربایجانی» تعریف می‌شود و نه «ترک»، برجسته‌کردن این نزدیکی‌های فرهنگی بیشتر کارکردی گفتمانی و مشروعیت‌بخش به مشارکت‌های راهبردی را دارد. این چارچوب، با کاهش خطرپذیری‌های ادراک‌شده، امکان کاربست تصمیم‌های بلندمدت و راهبردی در طرح‌های کلان انرژی را حتی در حضور بازیگران منطقه‌ای با منافع متضاد فراهم آورده است. در همین زمینه و در سال ۲۰۰۶ طرح هایی مانند خط لولهٔ باکو، تفلیس و ارزوم افتتاح شد و گاز طبیعی از میدان گازی شاه دنیز و از مسیر گرجستان به ترکیه آمد (رئیسی نژاد و خان‌محمدی ۱۴۰۳: ۱۶۵). این طرح‌ها نه‌تنها نشان‌دهندهٔ اهمیت اقتصادی انرژی هستند، بلکه نمادی از این اعتماد و اراده سیاسی برآمده از هویت مشترک برای همکاری در مقیاس بزرگ محسوب می‌شوند (Çelikpala, 2013: 121). این طرح‌ها خود نیز با ایجاد وابستگی متقابل و منافع مشترک، به‌نوبهٔ خود به تقویت بیشتر این اعتماد متقابل کمک می‌کنند.

پ) بازنمایی هویت و مدیریت راهبردی نخبگان در محیط ژئوپلیتیک

نخبگان سیاسی در باکو و آنکارا، در گسترش آیین «یک ملت، دو دولت»، از پان‌ترک‌گرایی نه‌فقط به‌مثابهٔ ابزار گفتمانی، بلکه به‌عنوان سپری راهبردی برای تعدیل فشارهای ساختاری محیط پیرامونی بهره برده‌اند. این راهبرد کنشگرانه، پاسخی هوشمندانه به موقعیت ژئوپلیتیک محصور جمهوری آذربایجان میان دو قدرت رقیب است که همواره در پی کاربست هژمونی بر قفقاز جنوبی بوده‌اند. از یک‌سو، فدراسیون روسیه با بازتولید الگوی کلاسیک «برادر بزرگ‌تر» و اتکا بر اهرم نفوذ بر مسیرهای حمل‌ونقلی و مرزهای شمالی، همواره کوشیده است استقلال عمل باکو را محدود کند و در مدار امنیتی خود نگاه دارد (Cornell, 2011: 112). از سوی دیگر، جمهوری آذربایجان از جبههٔ جنوبی با ملاحظه‌های امنیتیِ پیچیده‌ی ایران روبه‌رو است؛ ملاحظه‌هایی که بر دو محور اصلی «مهار نفوذ ایدئولوژی پان‌ترک‌گرایی در مناطق هم‌مرز» و «حفظ نفوذ مذهبی از راه شبکهٔ مراجع شیعه» استوار است (Hale, 2013: 248-251; Balci, 2014: 88-90).

این کنشگری نخبگان را می‌توان براساس دیدگاه سازه‌انگارانهٔ الکساندر ونت تبیین کرد که در آن، «ساختار» برآمده از توزیع هویت‌ها و معانی مشترک است، نه‌فقط توان مادی (Wendt, 1999). نخبگان باکو با آیین «یک ملت، دو دولت» هویت جمهوری آذربایجان را از پساشوروی به تمدنی ترک تغییر داده‌اند که براساس آن منطق تعامل با همسایگان دگرگون شده و همکاری با ترکیه تلاشی برای تثبیت استقلال عمل آن کشور به‌وسیلهٔ بازتعریف جایگاهش در ساختار منطقه‌ای است.

ت) نقش چارچوب هویتی در افزایش و تسهیلگری همکاری

بازنمایی هویت برساخته، نه میراثی ایستا، بلکه چارچوبی ادراکی و نمادین در روابط ترکیه و آذربایجان است که نخبگان در سه دهه آن را بازتولید کرده‌اند. این چارچوب معنابخشی، تعریف منافع و ارزیابی ریسک را جهت می‌دهد و همکاری انرژی را در ابعاد زیر تقویت می‌کند:

نخست، تسهیل طرح‌های زیربنایی راهبردی، طرح‌های انتقال انرژی، مانند راه‌گذر گازی جنوبی[1]، فراتر از ابعاد فنی، با سرمایهٔ اعتماد سیاسی گره خورده‌اند. بدون وجود رابطهٔ راهبردی نهادینه و پیوندهای هویتی، اجرای طرح‌های بزرگ در محیط ژئوپلیتیک پرتنش قفقاز با خطرهای ادراکی بالایی همراه بود. هویت مشترک، با کاهش هزینه‌های مبادله و تضمین تعهد

1. Southern Gas Corridor

پایدار دوطرف، بستری را فراهم کرده که طرح‌های بلندمدت انرژی از توافق تجاری صرف به اتحاد راهبردی تغییر ماهیت دهند.

دوم، تقویت جایگاه ژئوپلیتیکی مشترک، بنابر رویکرد سازه‌انگارانه، هویت نه امری ذاتی، بلکه نتیجهٔ بازنمایی‌های نخبگان و کنش‌های معناسازانه در «توزیع هویت‌ها» است (Wendt, 1999). نخبگان آنکارا و باکو با بازتولید روایت «یک ملت، دو دولت»، تفاوت‌های ساختاری را در سطح ادراکی به همگرایی تبدیل کرده‌اند. این هم‌سویی، ترکیه را به امن‌ترین مسیر حمل‌ونقلی برای انرژی جمهوری آذربایجان تبدیل کرده است؛ نقش اصلی که ریشه در بازتعریف و درک مشترک از منافع منطقه‌ای دارد (Guliyev, 2024: 16).

سوم، ایجاد وابستگی متقابل راهبردی، همکاری‌های انرژی نه‌تنها ابزاری اقتصادی، بلکه عاملی برای تثبیت امنیت سیاسی است. این پیوند، وابستگی متقابلی ایجاد کرده است که فراتر از بازارهای انرژی، همکاری‌های امنیتی‌نظامی را نیز در بر می‌گیرد (Siddi, 2019: 134). این «چرخهٔ تقویت‌کننده» که در آن هویت و منافع مادی یکدیگر را بازتولید می‌کنند، پایداری روابط دوجانبه را در برابر فشارهای ساختاری همسایگان تضمین کرده است. افزایش واردات گاز جمهوری آذربایجان به‌وسیلهٔ ترکیه، در کنار همکاری‌های راهبردی در زیرساخت‌های انرژی، نه‌تنها مؤلفه‌ای اقتصادی، بلکه برآمدی از اتحاد سیاسی نوین در قفقاز است که در ادبیات مطالعات منطقه‌ای به‌عنوان مدل موفق پیوند هویت و امنیت تحلیل می‌شود (Hale, 2013: 253).

نقش اشتراک‌های فرهنگی، زبانی و تاریخی در اعتمادسازی متقابل

الف) تبیین ساختارهای معنایی و هنجاری در روابط دوجانبه

براساس نظریه سازه‌انگاری، پایداری و عمق روابط ترکیه و جمهوری آذربایجان فقط نتیجهٔ منافع مادی نیست، بلکه به‌طور اساسی با معانی مشترک و ساختارهای هنجاری شکل می‌گیرد. تأکید بر هویت و ارزش‌های مشترک که به‌طور فعال، نخبگان سیاسی ترویج می‌کنند، به‌عنوان هنجار اجتماعی عمل می‌کند که تصمیم‌گیری رسمی و رفتار دیپلماتیک غیررسمی را هدایت می‌کند (Guliyev, 2024: 16-17). تعمیق و استمرار این گزاره‌های هنجاری از مجرای دو سازوکار هم‌افزا صورت می‌گیرد: نخست، نهادینه‌سازی روابط در قالب پیمان‌های دوجانبه و شوراهای راهبردی مشترک و دوم، عضویت در ساختارهای چندجانبهٔ هویتی مانند سازمان

کشورهای ترک، در این میان حمایت همه‌جانبهٔ ترکیه از موضع جمهوری آذربایجان در بحران قره‌باغ به‌عنوان نقطهٔ عطف، پیوند میان این هنجارهای هویتی را با واقعیت‌های سخت امنیتی و نظامی تثبیت کرد (Mamedli, 2024: 8).

ب) نقش نخبگان سیاسی در بازتولید هویت و پیشبرد همکاری‌های انرژی میان ترکیه و جمهوری آذربایجان

ادبیات جدید روابط بین‌الملل بر اهمیت «دیپلماسی نخبگانی» و نقش شخصی رهبران سیاسی در تولید و بازتولید هویت و بهره‌برداری از آن در تعامل‌های دوجانبه تأکید دارد. به‌ویژه روابط میان ترکیه و جمهوری آذربایجان بیش از هر چیز بر «دیپلماسی شخصی» رؤسای‌جمهور دو کشور، نزدیکی شخصی و تأکید مستمر آنان بر گفتمان «یک ملت، دو دولت» متکی بوده است (SOCAR's Turkish Refinery Agrees..., 2025). پژوهشگران معتقدند، این سیاست مبتنی بر اراده و ارتباط نزدیک نخبگان سیاسی در لحظه‌های حساس به‌طور مستقیم بر موفقیت همکاری‌ها اثر داشته است. اقدام‌هایی مانند حضور مشترک «الهام علی‌اف[1]» و «رجب طیب اردوغان[2]» در بهره‌برداری از خط لولهٔ تاناپ، نمونه‌ای بارز از دیپلماسی نخبگانی و اهمیت هویت مشترک در سیاست‌گذاری انرژی است(Akbulut, 2023).

پ) کارآفرینی هنجاری و تبدیل چالش‌ها به فرصت‌های همکاری

نقش نخبگان سیاسی جمهوری ترکیه و جمهوری آذربایجان در تبدیل تهدیدهای ژئوپلیتیکی به فرصت‌های همکاری انرژی، در بستر روابط پس از استقلال جمهوری آذربایجان قابل فهم است. حیدر علی‌یف از آغاز، با تأکید بر پیوند راهبردی با ترکیه و گفتمان «یک ملت، دو دولت»، زمینهٔ هویتی و سیاسی لازم را برای گسترش همکاری‌های دوجانبه فراهم کرد. این پیوند هویتی به‌تدریج در حوزهٔ انرژی نیز نهادینه شد و انرژی را به ابزاری برای تقویت وابستگی متقابل و هم‌گرایی ژئوپلیتیکی تبدیل کرد (Mikail and Others, 2019: 521). امضای «قرارداد قرن» در سپتامبر ۱۹۹۴ نقطهٔ عطفی در این روند بود. این توافق، علاوه بر جذب سرمایه‌گذاری خارجی در میدان‌های نفتی خزر، به جمهوری آذربایجان امکان داد مسیرهای

1. Ilham Aliyev
2. Recep Tayyip Erdoğan

صادراتی متنوع‌تری را دنبال کند. از این دیدگاه، این قرارداد فقط یک توافق اقتصادی نبود، بلکه بیانگر ارادهٔ سیاسی باکو برای کاهش وابستگی به مسیرهای شمالی و تقویت مسیر صادرات انرژی از راه قفقاز جنوبی و ترکیه بود. منابع رسمی نیز نشان می‌دهند که این توافق بعدها به «قرارداد قرن» شهرت یافت و خط لولهٔ باکو، تفلیس و جیحان به یکی از مهم‌ترین زیرساخت‌های تحقق این راهبرد تبدیل شد (Mamedli, 2024: 7).

در سوی دیگر، نخبگان سیاسی ترکیه نیز از این مسیر حمایت کردند. پشتیبانی سیاسی آنکارا از خط لولهٔ باکو، تفلیس و جیحان در دههٔ ۱۹۹۰ و ابتدای دههٔ ۲۰۰۰، به تثبیت جایگاه ترکیه به‌عنوان کشور ترانزیتی مهم در معماری انرژی منطقه کمک کرد. در ادامه، طرح‌هایی مانند بی‌تی‌سی[1] و تاناپ[2] نیز نشان دادند که همکاری انرژی میان دو کشور از سطح مبادلهٔ اقتصادی فراتر رفته و به بخشی از الگوی اتصال راهبردی در قفقاز جنوبی تبدیل شده است (Alkan, 2025:131-133).

در بحران قره‌باغ یا هنگام فشارهای روسیه برای مسیرهای انرژی جایگزین، رهبران دو کشور با مدیریت فعال گفتمان هویتی فضای مثبتی برای ادامهٔ طرح‌های انرژی تضمین کردند. این موضوع را می‌توان در تصمیم‌گیری برای عبور خط لوله‌های راهبردی از مناطق پردرگیری مشاهده کرد. نخبگان سیاسی ترکیه و جمهوری آذربایجان در سه دههٔ گذشته به‌عنوان کنشگران اصلی «کارآفرینی هنجاری»، نقش تعیین‌کننده‌ای در تبدیل تهدیدهای ژئوپلیتیکی به فرصت‌های همکاری انرژی داشته‌اند. درحالی‌که فشارهای جدی از سوی بازیگران خارجی مانند روسیه و برخی کشورهای غربی برای تأثیرگذاری بر سیاست انرژی این دو کشور وجود داشته است، این نخبگان با استفادهٔ هوشمند از گفتمان «هویت مشترک» و بهره‌گیری از سازوکارهای دیپلماسی فعال از جمله نشست‌های رهبری، امضای قراردادهای راهبردی انرژی و راه‌اندازی مگاطرح‌هایی مانند تاپ و تاناپ موفق شده‌اند نه‌تنها موانع را کاهش دهند، بلکه این تهدیدها را به سکوی پرتاب همکاری‌های فراملی تبدیل کنند(Akbulut, 2023). برای نمونه، پس از جنگ دوم قره‌باغ، جمهوری آذربایجان و ترکیه با مدیریت فعال فضای سیاسی، ایجاد «یکپارچگی‌گفتمانی[3]» و تداوم دیدارهای سطح بالا، توانستند فضای همکاری را پایدار کنند.

1. Baku-Tbilisi-Ceyhan
2. Trans-Anatolian Natural Gas Pipeline
3. Discursive Integration

همچنین توجه ویژهٔ رهبران به ایجاد مسیرهای جایگزین انرژی برای اروپا و کاهش وابستگی به روسیه، پویایی همکاری‌های انرژی را به سطح جدیدی ارتقا داده است. ترکیه و جمهوری آذربایجان با طرح‌هایی مانند راه‌گذر گاز جنوبی نه‌تنها از تهدید تحریم یا فشار روسیه عبور کردند، بلکه در امنیت انرژی اروپا نقش حیاتی به دست آوردند (Siccardi, 2024: 13-14).

ت) نخبگان سیاسی به‌مثابهٔ تضمین‌کنندهٔ اعتماد و پیش‌برندهٔ منافع بلندمدت

بعد از فروپاشی اتحاد شوروی، ترکیه اولین کشوری بود که بلافاصله استقلال جمهوری آذربایجان را به رسمیت شناخت و تلاش کرد ازخلأ ژئوپلیتیکی به وجود آمده برای افزایش نفوذ خود در جمهوری آذربایجان استفاده کند (مهدی پور و طالعی حور، ۱۴۰۳: ۱۴۹). فراتر از یک شناسایی دیپلماتیک نمادین، این گذار تاریخی بستر بازتولید اعتماد سیاسی ساختاریافته و هم‌گرایی شناختی میان نخبگان آنکارا و باکو را رقم زد. در این میان، ارادهٔ سیاسی رهبران به‌ویژه دوراندیشی راهبردی حیدر علی‌اف و هم‌پیمانی با رؤسای‌جمهور ترکیه پیشران بنیادین تبدیل هم‌زبانی هویتی به معماری کلان امنیت انرژی شد (İpek, 2025: 144–146). این هم‌پیمانی را باید در پرتو تنگناهای ساختاری باکو پس از فروپاشی اتحاد شوروی ارزیابی کرد؛ جایی که تدوین ژئوپلیتیک صادرات نفت و گاز، بیش از اینکه منطقی تک‌بعدی و اقتصادی داشته باشد، پاسخی حیاتی به ضرورت موازنه‌سازی امنیتی بود. در شرایطی که اتصال به مسیرهای سنتی شمالی یا راه‌گذر جنوبی از مطلوبیت راهبردی کافی برخوردار نبوده و خطرهای آسیب‌پذیری نامتقارن را تشدید می‌کرد، حمل‌ونقل غربی از مسیر گرجستان و ترکیه به‌عنوان کارآمدترین گزینه برای تنوع‌بخشی ساختاری به شریان‌های صادراتی و تثبیت استقلال ژئوپلیتیکی تثبیت شد (Shokri, 2026: 105–108). این اعتماد اولیه که حتی پیش از پایان طرح‌هایی مانند خط لولهٔ باکو، تفلیس و جیحان میان دو کشور شکل گرفته بود، اطمینان لازم را برای ورود سرمایه‌گذاران و شرکت‌های بین‌المللی فراهم کرد. با شروع قرن جدید و روی کارآمدن الهام علی‌اف و رجب طیب اردوغان در دو کشور، فرآیند کارآفرینی هنجاری و دیپلماسی فردی وارد مرحله‌ای تازه شد. روابط شخصی نزدیک این دو رهبر، با دیدارهای بسیار، تماس‌های مداوم و هماهنگی در عالی‌ترین سطح‌های اجرایی، عامل اصلی تسریع تصمیم‌گیری‌ها، رفع موانع اداری و حل مسائل اجرایی طرح‌های بزرگ انرژی بوده است (SOCAR’s Turkish Refinery Agrees…, 2025).

تعامل راهبردی ترکیه و جمهوری آذربایجان بر پیوند منافع مادی امنیت انرژی و اتصال‌پذیری با چارچوب‌های هنجاری‌هویتی استوار است. راه‌گذر گاز جنوبی، با اتصال حوزهٔ خزر به ترکیه و اروپا، همکاری باکو و آنکارا را در راستای تنوع‌بخشی مسیرهای انتقال و کاهش آسیب‌پذیری انرژی تقویت کرده است. تداوم این همکاری فقط مادی نیست، گفتمان رسمی باکو منطقه‌گرایی را در دو قالب همبستگی ترکی در سطح سیاسی و امنیتی و «راه‌گذر شرق‌غرب» در سطح ژئواکونومیک بازنمایی می‌کند؛ قالب‌هایی که به‌ترتیب بر هویت جمعی و نقش حمل‌ونقل جمهوری آذربایجان تأکید دارند (Guliyev, 2024: 19). اهمیت این صورت‌بندی در این است که همکاری با ترکیه، نه فقط به‌عنوان ترجیح اقتصادی، بلکه به‌مثابهٔ بخشی از بازتعریف جایگاه منطقه‌ای و تثبیت نقش جمهوری آذربایجان در شبکه‌های انرژی و حمل‌ونقل بازنمایی می‌شود. در این میان، برای پرهیز از تقلیل‌گرایی و توضیح دقیق‌تر منطق راه گذری، نقش گرجستان نیز شایان توجه است، زیرا بخشی از اتصال زیرساختی حوزهٔ خزر به ترکیه در امتداد مسیرهای عبوری از گرجستان تعریف می‌شود. همچنین طرح تاناپ به‌عنوان جزء اصلی راه‌گذر گاز جنوبی در سطح سیاسی نیز اهمیت یافته و افتتاح آن با حضور رؤسای جمهور ترکیه و جمهوری آذربایجان از تلاقی ملاحظه‌های انرژی با سطح بالای تعهد سیاسی حکایت دارد (Release 16…, 2024). از دیدگاه نهادی، سازمان‌های منطقه‌ای جهان ترک نیز می‌توانند نقش مکمل در استمرار تعامل‌های چندسطحی داشته باشند. داده‌های رسمی وزارت امور خارجهٔ ترکیه در مورد روابط اقتصادی دوجانبه نشان می‌دهد که پیوندهای اقتصادی نیز در کنار مؤلفه‌های هویتی و ژئوپلیتیکی روندی رو به گسترش داشته‌اند (Economic Relations…, 2025).

همکاری‌های اقتصادی در حوزهٔ انرژی و تعمیق اعتماد راهبردی میان ترکیه و جمهوری آذربایجان

جمهوری آذربایجان و ترکیه با اتکا به پیوندهای زبانی و فرهنگی، همکاری اقتصادی و انرژی‌محور خود را گسترش دادند. همکاری دو کشور با مشارکت گرجستان در طرح‌هایی مانند باکو، تفلیس و جیحان، خط لولهٔ قفقاز جنوبی، راه‌آهن باکو، تفلیس و قارص و وراآناتولی، جایگاه آنان را در مسیرهای انرژی و حمل‌ونقل اوراسیای مرکزی تقویت کرده و

نقششان را در تنوع‌بخشیدن به تأمین انرژی اروپا برجسته کرده است. ترکیه با وجود وابستگی به واردات انرژی، به‌سبب موقعیت جغرافیایی خود میان حوزهٔ خزر، آسیای مرکزی، خاورمیانه و اروپا، به گرهی مهم در معماری انرژی اوراسیا تبدیل شده است. ازاین‌رو این کشور نه‌فقط مصرف‌کنندهٔ انرژی، بلکه میانجی ژئواکونومیک میان تولیدکنندگان و بازارهای اروپایی است (Country Analysis Brief…, 2017).

افزون بر این، مختصات ژئواکونومیک باکو را باید در بستر روش‌های سرمایه‌گذاری بین‌المللی و جغرافیای بازار تقاضا واکاوی کرد. از آنجا که گسترش میدان‌های گازی و ساختارهای انتقال هیدروکربوری جمهوری آذربایجان در چارچوب کنسرسیوم‌های فراملی و با مشارکت مستقیم سرمایه‌گذاران غربی شکل گرفت، همگرایی زنجیرهٔ ارزش آن با بازار مصرف اروپا به متغیری ساختاری تبدیل شد (Nuriyev and McFerren, 2025: 161–163). در این زمینه، تحقق راه‌گذر گاز جنوبی به‌عنوان ابزار اصلی تنوع‌بخشی به سبد انرژی غرب، نیازمند راه‌گذری ترانزیتی، ایمن و بدون نظارت و نفوذ قدرت‌های تجدیدنظرطلب بود؛ ترتیبی که در آن، ترکیه نقشی فراتر از یک همسایهٔ جغرافیایی داشت و به مفصل‌بندی ژئوپلیتیک و حلقهٔ راهبردی حمل‌ونقل تبدیل شد که جریان منابع خزر را به‌شکل مستقیم به سازوکار بازار اروپا پیوند زد (Furuncu, 2025: 43–45).

الف) پویایی هویت و رهبری سیاسی در روابط ترکیه و جمهوری آذربایجان

الهام علی‌اف در سال ۲۰۰۳ مدت کوتاهی پس از ورود به صحنهٔ سیاسی جمهوری آذربایجان به دستور پدرش حیدر علی‌اف از ترکیه بازدید کرد، اقدامی که در آن زمان به‌عنوان نشانه‌ای از حمایت سیاسی از سوی رجب طیب اردوغان، نخست وزیر ترکیه تفسیر شد. افتتاحیهٔ پالایشگاه نفت استار[1] متعلق به شرکت دولتی نفت جمهوری آذربایجان سوکار[2] در ۱۹ اکتبر ۲۰۱۸ در شهر ازمیر ترکیه با حضور رؤسای جمهور، الهام علی‌اف و رجب طیب اردوغان برگزار شد. کنسرسیوم متشکل از کشورهای اسپانیا، ایتالیا، کرهٔ جنوبی و ژاپن ساخته شد (Aydin, 2020). رجب طیب اردوغان، الهام علی‌اف و گئورگی مارگولاشویلی[3] به‌شکل رسمی

1. Star
2. Socar
3. Giorgi Margvelashvili

در شهر قارص در شرق ترکیه برای گذاشتن پایهٔ طرح تاناپ در ۱۷ مارس ۲۰۱۵ دیدار کردند. ساخت خط لولهٔ گاز در سال ۲۰۱۵ آغاز شد و در ژوئن ۲۰۱۸ به پایان رسید. در ۲۱ نوامبر ۲۰۱۸، خط لولهٔ گاز وراآناتولی به خط لولهٔ وراآدریاتیک[1] در مرز ترکیه و یونان در نزدیکی رودخانهٔ مریک[2] پیوست. از راه تاپ[3] گاز جمهوری آذربایجان از میدان شاه دنیز به اروپا منتقل می‌شود.

ب) تحلیل طرح‌های انرژی و آثا ژئوپلیتیک همکاری آنکارا و باکو

جمهوری آذربایجان به‌دلیل نزدیکی فرهنگی و زبانی و منابع انرژی شایان توجه برای ترکیه اهمیت ویژه‌ای دارد. سیاست آنکارا در مورد باکو گسترش روابط سیاسی و اقتصادی و کمک به آن‌ها برای افزایش شایان توجه ثبات داخلی، ارتقای امنیت و صلح است. یکی از سازوکارهای نفوذ و مدیریت منطقه‌ای ترکیه، تشکیل سازمان‌های منطقه‌ای مانند سازمان همکاری اقتصادی دریای سیاه[4] در چارچوب منافع مشترک اقتصادی و امنیتی است، درحالی‌که جمهوری آذربایجان در پی کاهش وابستگی خود به روسیه و گسترش روابط نزدیک‌تر با اتحادیهٔ اروپا بود، ترکیه به‌تدریج به یکی از مهم‌ترین راه‌های اتصال این کشور به غرب تبدیل شد. در این چارچوب، آنکارا از راه‌گذرهای حمل‌ونقل مورد حمایت اروپا، از جمله «تراسیکا[5]» پشتیبانی کرد و هم‌زمان کوشید با بهره‌گرفتن از ظرفیت‌های خود در ناتو، به تقویت همکاری‌های نظامی و امنیتی با باکو بپردازد. با این‌حال، نقش ترکیه در جمهوری آذربایجان به حوزهٔ امنیت محدود نماند، بلکه ابعاد اقتصادی و سیاسی گسترده‌تری یافت. انزوای نسبی جمهوری آذربایجان از بازارهای جهانی و ضرورت صدور منابع نفت‌وگاز، این کشور را به ایجاد مسیرهای جدید انتقال انرژی جهت داد؛ مسیری که از حمایت کشورهای غربی نیز برخوردار بود. در این میان، خط لولهٔ نفتی باکو، تفلیس و جیحان و خط لولهٔ گازی باکو، تفلیس و ارزروم از مهم‌ترین طرح‌هایی بودند که پیوند راهبردی ترکیه و جمهوری آذربایجان را در حوزهٔ انرژی تقویت کردند. خط لولهٔ باکو، تفلیس و جیحان با طولی حدود ۱۷۶۸

1. Trans Adriatic Pipeline
2. Meriç
3. Trans Adriatic Pipeline
4. Organization of the Black Sea Economic
5. Transport C orridor Europe- Caucasus - Asia

کیلومتر از سال ۲۰۰۶ به بهره‌برداری رسید و با انتقال نفت دریای خزر به سواحل مدیترانهٔ ترکیه، جایگاه این کشور را در معادله‌های انرژی منطقه ارتقا داد. این طرح، افزون بر منافع اقتصادی و افزایش درآمد کشورهای درگیر، برای ترکیه اهمیت ژئوپلیتیک و ژئواکونومیک نیز داشت و به‌عنوان نمادی از گسترش پیوندهای اقتصادی این کشور با جمهوری آذربایجان و دیگر مناطق ترک‌زبان براورد می‌شود (Rad Goudarzi and Others, 2015: 125). در سال‌های اخیر تحولات ژئوپلیتیکی سبب افزایش چشم‌گیر اهمیت همکاری‌های راهبردی انرژی میان ترکیه و جمهوری آذربایجان شده است. پس از جنگ روسیه و اوکراین و کاهش صادرات انرژی روسیه به اروپا، خطوط لولهٔ گاز ورااَناتولی و ورااَدریاتیک در تأمین امنیت انرژی اروپا نقش محوری یافته‌اند (Gas Market Report, 2023).

جدول ۱: ویژگی‌های طرح‌های انرژی مشترک ترکیه و جمهوری آذربایجان

طرح/ قرارداد	نوع طرح	ظرفیت عملیاتی مقیاس	نقش راهبردی
قرارداد قرن	اکتشاف و استخراج نفت	ذخایر بزرگ (کنسرسیوم)	پایهٔ همکاری‌های انرژی
شاه‌دنیز	میدان گازی	مرحلهٔ ۱ و ۲ توسعه یافته	منبع اصلی گاز صادراتی
خط لولهٔ باکو، تفلیس و جیحان	انتقال نفت	۱٫۲ میلیون بشکه در روز	اتصال دریای خزر به مدیترانه
خط لولهٔ گاز طبیعی ورااَناتولی	خط لولهٔ گاز	۱۶ تا ۳۱ میلیارد مترمکعب	راه‌گذر اصلی گاز به اروپا
پالایشگاه استار	پالایشگاهی	۱۳ میلیون تن در سال	تأمین سوخت و پتروشیمی
خط لولهٔ گاز ورااَدریاتیک	خط لولهٔ گاز	۱۰ تا ۲۰ میلیارد مترمکعب	اتصال راه‌گذر به بازارهای اروپا

منبع: STAR Refinery Profile…, 2024; Route and Above Ground…, 2024

گسترش روابط تجاری، حمل‌ونقل و سرمایه‌گذاری در میان ترکیه و جمهوری آذربایجان

در دهه‌های اخیر، روابط اقتصادی ترکیه و جمهوری‌آذربایجان از همکاری انرژی فراتر رفته و به مشارکتی راهبردی و فراگیر تبدیل شده است. این دگرگونی، نتیجهٔ هم‌افزایی هویت مشترک، انسجام سیاسی و سیاست‌گذاری فعال است که پیامد آن، ارتقای نقش دو کشور در راه‌گذرهای اوراسیا و افزایش سهمشان در بازارهای جهانی است.

الف) نقش سرمایه‌گذاری و طرح‌های زیرساختی

بخش مهمی از تعمیق همکاری‌های اقتصادی به جریان سرمایه‌گذاری‌های متقابل و اجرای طرح‌های بزرگ زیرساختی غیرانرژی بازمی‌گردد. طرح راه‌آهن باکو، تفلیس و قارص به‌ویژه، حلقهٔ اتصال چین به اروپا را از راه دو کشور فراهم کرده و موقعیت ژئوپلیتیک آن‌ها را تحکیم بخشیده است. شرکت‌های ترکیه‌ای در بازسازی مناطق آزادشدهٔ قره‌باغ نقشی اساسی داشته‌اند و مجموع سرمایه‌گذاری مستقیم ترکیه در اقتصاد جمهوری آذربایجان به بیش از ۱۳ میلیارد دلار رسیده است. در برابر شرکت سوکار جمهوری آذربایجان با بیش از ۱۹ میلیارد دلار سرمایه‌گذاری بزرگ‌ترین سرمایه‌گذار خارجی جمهوری ترکیه است (Middle Trade and…, 2023). این روندها علاوه بر توسعهٔ اقتصادی موجب تعمیق روابط فناورانه و فرهنگی میان دو کشور نیز شده‌اند (Middle Corridor-Policy…, 2021).

ب) همکاری در حمل‌ونقل، جابه‌جایی و اتصالگری منطقه‌ای

افزون بر پیوندهای انرژی‌محور، همکاری در عرصهٔ حمل‌ونقل و جابه‌جایی کالا به یکی از پایه‌های بنیادین هم‌گرایی راهبردی آنکارا و باکو تبدیل شده است. بارزترین نمود این راهبرد، بهره‌برداری از راه‌آهن باکو، تفلیس و قارص به‌عنوان ستون فقرات بخش غربی راه‌گذر میانی است. با تداوم جنگ اوکراین و انسداد فزایندهٔ راه‌گذر شمالی در امتداد خاک روسیه، این پیوند ریلی جایگاه آنکارا و باکو را از بازیگران فرعی به گلوگاه‌های ژئواکونومیک تجارت پایدار میان آسیا و اروپا ارتقا بخشیده است؛ مسیری که با متنوع‌کردن زنجیره‌های تأمین و گسترش ظرفیت‌های حمل‌ونقل، وابستگی متقابل دو کشور و نقش مکمل آن‌ها را در معماری نوین ارتباطی اوراسیا تثبیت می‌کند (Rentschler and Others, 2025: 3–6). این راه‌گذر که نقش

مکمل راه‌گذر شرق‌غرب و ابتکار «یک کمربند و یک راه» چین را دارد، توانسته بخش قابل توجهی از بار صادراتی آسیای مرکزی به اروپا را از مسیر ایران و روسیه دور کند و وابستگی منطقه به گذرگاه‌های سنتی را کاهش دهد. ارتقای ایمنی لجستیکی، تسهیل جابه‌جایی از مسیر کشورهای دیگر و کاهش زمان و هزینهٔ حمل‌ونقل از دیگر پیامدهای این طرح بوده است؛ به‌گونه‌ای که مدت زمان جابه‌جایی بار از شهرهای چین به استانبول تا ۳۰ درصد کاهش یافته است (Middle Corridor—Policy…, 2021).

توسعهٔ زیرساخت‌های اتصال‌دهنده میان جمهوری ترکیه و جمهوری آذربایجان، بر پایهٔ شبکه‌ای یکپارچه از خطوط لولهٔ انرژی و راه‌گذرهای حمل‌ونقل بنا شده است. در این زنجیره، راه‌آهن باکو، تفلیس و قارص در کنار «بندر آلت[1]» در حومهٔ باکو، به‌عنوان گره‌های اصلی برای پیونددادن خزر به فلات آناتولی عمل می‌کنند (Guliyev, 2024: 14). اگرچه جمهوری ترکیه و جمهوری آذربایجان از مسیر جمهوری خودمختار نخجوان مرز زمینی محدودی دارند، این مرز ظرفیت پاسخ‌گویی به حجم زیاد تبادلات تجاری و انتقال انرژی مورد نیاز برای عمق‌بخشی به روابط دوجانبه را ندارد. در نتیجه، بخش زیاد جریان پشتیبانی و انرژی ناگزیر از مسیرهای عبوری گرجستان می‌گذرد، اما این وابستگی تک‌مسیره آسیب‌پذیری ساختاری ایجاد کرده و نخبگان دو کشور را به پیگیری طرح‌های مکمل راهبردی واداشته است.

نتیجه

این نوشتار نشان می‌دهد که روابط راهبردی جمهوری ترکیه و جمهوری آذربایجان را نمی‌توان فقط در چارچوب عقلانیت ابزاری یا وابستگی متقابل اقتصادی تحلیل کرد، بلکه این رابطه در بستر ساختار هنجاری میان‌ذهنی شکل گرفته است که با تعامل‌های مستمر نخبگان سیاسی تولید و بازتولید شده است. در چارچوب سازه‌انگاری، منافع دولت‌ها برون‌داد مستقیم متغیرهای مادی نیست، بلکه در پیوند با هویت‌های برساخته و معانی اجتماعی تعریف می‌شود. از این دیدگاه، همکاری‌های گستردهٔ دو کشور در حوزهٔ انرژی و اتصال‌پذیری منطقه‌ای نه فقط نتیجهٔ هم‌گرایی ژئوپلیتیکی، بلکه نتیجهٔ هم‌تکوینی هویت و منافع است. نخبگان سیاسی دو کشور با بهره‌گرفتن از منابع نمادین موجود مانند شباهت‌های زبانی در خانوادهٔ زبان‌های ترکی چارچوبی گفتمانی ایجاد کرده‌اند که همکاری را به‌مثابهٔ رفتار طبیعی و انتظار هنجاری بازنمایی می‌کند.

1. Port of Alat

در این فرآیند، این مشابهت‌ها نه به‌عنوان شواهد هویت تاریخی ثابت، بلکه به‌مثابهٔ ابزارهایی معناساز برای تثبیت ادراک‌های مشترک عمل کرده‌اند. شعار «یک ملت، دو دولت» نیز در همین زمینه کارکردی هنجارساز یافته و به شکل‌گیری نوعی درونی‌شدن هنجار همکاری در سطح نخبگان انجامیده است. بدین‌ترتیب، آنچه تداوم روابط را توضیح می‌دهد، نه فقط منافع مشترک، بلکه بازتولید گفتمانی ساختار معنایی مشترکی است که منافع را تعریف و جهت‌دهی می‌کند. همچنین نهادینه‌شدن این معانی در قالب سازوکارهای دوجانبه و چندجانبه، از جمله سازمان کشورهای ترک، نشان‌دهندهٔ گذار از سطح گفتمانی به سطح ساختاری است؛ جایی که هنجارهای برساخته به بخشی از چارچوب ادراکی تصمیم‌گیری تبدیل می‌شوند. ازاین‌رو رابطهٔ جمهوری ترکیه و جمهوری آذربایجان را می‌توان نمونه‌ای از فرایند اجتماعی‌شدن متقابل دانست که در آن ساختارهای هنجاری و کارگزاری نخبگان به‌صورت دیالکتیکی یکدیگر را تقویت می‌کنند. در افق نظری، این یافته‌ها بر اهمیت تحلیل لایه‌های هنجاری و گفتمانی در کنار عوامل مادی در تبیین همکاری‌های منطقه‌ای تأکید می‌کند.

از دیدگاه عملی نیز تداوم این الگو، مستلزم ادامهٔ بازتولید معانی مشترک و تقویت سازوکارهای نهادی است که این هنجارها را تثبیت می‌کنند. پژوهش‌های آینده می‌توانند با رویکردی تطبیقی، بررسی کنند که چگونه فرآیندهای مشابه برساخت هویت و درونی‌سازی هنجارها در دیگر تعامل‌های منطقه‌ای به شکل‌گیری یا تضعیف همکاری‌های راهبردی انجامیده است.

منابع

فارسی

ایلخانی‌پور، علی (۱۳۹۸)، «ترکیه و تغییر بازی انرژی در اوراسیای مرکزی»، **فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز**، دوره ۲۵، شماره ۱۰۷، صص. ۳۷-۶۳، قابل دسترسی در: https://ca.ipisjournals.ir/article_38337.html، (تاریخ دسترسی: ۱۴۰۴/۰۴/۲۱).

حسنی، رضا و حمیدرضا شیرزاد (۱۴۰۱)، «بررسی راهبرد انرژی ترکیه در مناطق خزر و خاورمیانه»، **فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز**، دوره ۲۸، شماره ۱۲۰، صص. ۵۵-۸۶، قابل دسترسی در: https://ca.ipisjournals.ir/article_703162.html، (تاریخ دسترسی: ۱۴۰۴/۰۳/۲۷).

رئیسی‌نژاد، آرش و محمدهادی خان‌محمدی (۱۴۰۳)، «حضور ترکیه در آسیای مرکزی و پیامدهای آن برای ایران»، **مطالعات اوراسیای مرکزی**، دوره ۱۷، شماره۱، صص. ۱۵۳-۱۷۵، (doi:10.22059/jcep.2024.370631.450189)

کولایی، الهه و مریم نظامی (۱۳۹۸)، «پان‌ترکیسم: برساختن هویت و شکل‌گیری جمهوری آذربایجان (۱۸۹۰ تا ۱۹۲۰)»، **مطالعات اوراسیای مرکزی**، دوره ۱۲، شماره ۲، صص. ۴۵۹-۴۷۸، (doi: 10.22059/jcep.2019.117370.449567)

مهدی‌پور، امیرحسین و رهبر طالعی‌حور (۱۴۰۳)، «ترکیه و نقش آن در روابط ایران و جمهوری آذربایجان»، **فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز**، دوره ۳۰، شماره ۱۲۶، صص. ۱۴۳-۱۶۴، قابل دسترسی در: https://ca.ipisjournals.ir/article_716152.html، (تاریخ دسترسی: ۱۴۰۵/۰۱/۱۲).

انگلیسی

Adler, Emanuel (1997), "Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics", **European Journal of International Relations**, Vol. 3, No. 3, pp. 319–363, (doi:10.1177/1354066197003003003).

Adler, Emanuel (2019), **World Ordering: A Social Theory of Cognitive** Evolution, Cambridge University Press, (doi:10.1017/9781108325615).

Adler, Emanuel, and Vincent, Pouliot (2011), "International Practices", **International Theory**, Vol. 3, No. 1, pp. 1–36, (doi:10.1017/S175297191000031X).

Akay, Atiye. Beyhan (2023), "Türkiye-Azerbaijan Economic Relations: Bilateral Revealed Comparative Advantage Perspective", **Politik Ekonomik Kuram**, Special Issue, pp. 225–237, (doi:10.30586/1348171).

Akbulut, Hakan. (2023), **Enerji Diplomasisi, Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi**, Vol. 1, No. 2, Available at: https://www.mfa.gov.tr/enerji-diplomasisi.tr.mfa (Accessed on: 20/9/2023).

Alkan, Abdulmelik (2025), "Türkiye's Economic Connectivity in Geopolitics of the South Caucasus", **Caucasus Journal of Social Sciences**, Vol. 18, No.1, pp. 125–144, (doi:10.62343/cjss.2025.263).

Allan, B. Bentley, Srdjan, Vucetic, and Ted. Hopf (2018), "The Distribution of Identity and the Future of International Order: China's Hegemonic Prospects", **International Organization**, Vol. 72, No. 4, pp. 839–869, (doi:10.1017/S0020818318000267).

Aydin, Ülviyye (2020), **Turkey-Azerbaijan Energy Cooperation: SOCAR's Investments in Turkey**, Available at: https://izvor.net.mk/article.php?id=55668 (Accessed on: 3/1/2020).

Balci, Bayram (2014), "Turkey's Relations with the Post-Soviet South Caucasus: Between Cultural Ties and Geopolitical Reality", **Journal of Balkan and Near Eastern Studies**, Vol. 16, No. 1, pp. 85-102, Available at: https://sciencespo.hal.science/hal-03460282/file/strengths-and-constraints-of-turkish-policy-in-the-south-caucasus.pdf (Accessed on: 9/4/2022).

Çelikpala, M. (2013), **Turkish Foreign Policy and Cross-border Cooperation in the South Caucasus**, In: A. Ergun and H. Isaxanli (Eds.), Security and Cross-Border Cooperation in the EU, the Black Sea Region and Southern Caucasus, pp. 119–134, IOS Press,

Cornell, Svante, E (2011), **Azerbaijan since Independence**, M.E. Sharpe, (doi:10.4324/9781315706221).

Economic Relations Between Türkiye and Azerbaijan (2025), Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs, 18 April, Available at: https://www.mfa.gov.tr/economic-relations-between-turkey-and-azerbaijan.en.mfa (Accessed on: 18/4/2025).

Furuncu, Yunus (2025), "Strategic Analysis of the Southern Gas Corridor: SWOT Assessment and Future Prospects in the European Energy Market", **Ekonomi İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi**, Vol. 7, No. 1, pp. 41–56, (doi:10.38009/ekimad.1546023).

Guliyev, Farid (2024), "Presidential Discourses on Regionalism in Azerbaijan: Turkic Solidarity and the Silk Road", **Nationalities Papers**, pp. 1–21, (doi:10.1017/nps.2024.42).

Hale, William (2013), **Turkish Foreign Policy since 1774**, London: Routledge, (doi:10.4324/9780203102022).

Hopf, Ted (1998), "The Promise of Constructivism in International Relations Theory", **International Security**, Vol. 23, No. 1, 171–200, (doi:10.1162/isec.23.1.171).

Hopf, Ted, and Bentley. B. Allan (Eds.) (2016), **Making Identity Count: Building a National Identity Database**, Oxford University Press, (doi:10.1093/acprof:oso/9780190255473.001.0001).

Hovsepyan, Lilit, and Elmira Davtyan (2026), "Beyond the 'Big Brother – Little Brother' Paradigm: Revisiting the Nature of the Turkish–Azerbaijani Relationship", **Third World Quarterly**, Advance online publication, pp.1–21, (doi:10.1080/01436597.2026.2659808).

Hovsepyan, Lilit and Vahram. Ter-Matevosyan (2026), "Turkey's Assertive Turn in the Nagorno-Karabakh Conflict: From Cautious Support to Strategic Engagement with Azerbaijan", **Southeast European and Black Sea Studies**, Advance online publication, pp.1–24, (doi:10.1080/14683857.2026.2704513).

Gas Market Report, Q1-2023 (2023), **International Energy Agency (IEA)**, 19 March, Available at: https://www.iea.org/reports/gas-market-report-q1-2023 (Accessed on: 19/3/2023).

İpek, Pinar (2025), "Turkey's Energy Diplomacy and Instrumentalization of Hard Power", **Southeast European and Black Sea Studies**, Vol. 25, No. 1, pp. 141–161, (doi:10.1080/14683857.2024.2445353).

Kelkitli, Fatma. Aslı (2025), "Struggling for Attraction: Sources of Turkish and Iranian Soft Power in Azerbaijan", **Caucasus Survey**, Vol. 14, No. 1, pp. 27–52, (doi:10.30965/23761202-bja10047).

Mamedli, Gunay. Khagani (2024), "The factor of Caspian energy resources in Turkish-Azerbaijani relations. Scientific Result", **Economic Research**, Vol. 10, No. 1, pp. 5–13, (doi:10.18413/2409-1634-2024-10-1-0-1).

Middle Corridor—Policy Development and Trade Potential of the Trans-Caspian International Transport Route (2021), Asian Development Bank (ADB), 29 July, Available at: https://www.adb.org/publications/middle-corridor-policy-development-trade-potential (Accessed on: 29/7/2021).

Mikail, Elnur. Hasan, Yurdagül Atun and Ata Atun (2019), "Turkey-Azerbaijan Economic and Political Relations", **Open Journal of Political Science**, Vol. 9, No. 3, pp. 512–524, (doi:10.4236/ojps.2019.93029).

Musayeva, Matanat, Polad Orujov and Ahmet Bahadir Baysal (2022), "Influence of the Baku-Tbilisi-Kars Railway Corridor on the Development of the South Caucasian Region", **Economic Reforms**, Vol. 2022, No. 4, pp. 39–59, Available at: https://ideas.repec.org/a/azr/reform/v2022y2022i4p39-59.html (Accessed on: 10/04/2025).

Novikau, Aliaksandr and Jahja Muhasilović (2023), "Turkey's Quest to Become a Regional Energy Hub: Challenges and opportunities", **Heliyon**, Vol. 9, No. 11, pp. 71–83, (doi:10.1016/j.heliyon.2023.e21535).

Nuriyev, Ramin. E and Charles. J. McFerren (2025), "The Current State of the Gas Industry and the Emerging Green Energy Sector in Azerbaijan", **SOCAR Proceedings**, Vol. 2025, No. 2, pp. 159–170, (doi:10.5510/OGP20250201077).

Rad Goudarzi, Masoumeh, Abdollah Baei Lashaki and Samereh Fasihi Moghaddam Lakani (2015), "Turkish Foreign Policy in South Caucasus and Its Impacts in Iran-Azerbaijan Relationship", **Journal of Politics and Law**, Vol. 8, No. 1, pp. 122–129, (doi:10.5539/jpl.v8n1p122).

Rentschler, Johannes, Anne Reinhardt, Ralf Elbert and Denis Hummel (2025)," The Trans-Caspian Corridor - Geopolitical Implications and Transport Opportunities", **Journal of Transport Geography**, Vol. 125, Article 104211, pp. 1–13, (doi:10.1016/j.jtrangeo.2025.104211).

Reus-Smit, Christian (2018), **On Cultural Diversity: International Theory in a World of Difference**, Cambridge University Press, (doi:10.1017/9781108658058).

Sharova, Natalia and Ronen, A. Cohen (2026), "The Pillars of Türkiye's Constructed Revisionist Vision of the South Caucasus Policy, 2002–2024", **Cogent Arts and Humanities**, Vol. 13, No. 1, Article 2631310, pp. 1–15 (doi:10.1080/23311983.2026.2631310).

Shokri, Umud (2026), "Geopolitics and Aspirations for Sustainability: Turkey's Emergence as an Energy Hub", **Middle East Policy**, Vol. 33, No. 1, pp. 102–115, (doi:10.1111/mepo.70022).

Siccardi, Francesco (2024), "Understanding the Energy Drivers of Turkey's Foreign Policy", **Carnegie Endowment for International Peace**, Available at: https://carnegieendowment.org/research/2024/02/understanding-the-energy-drivers-of-turkeys-foreign-policy?lang=en&center=europe (Accessed on: 28/02/2024).

Siddi, Marco (2019), "The EU's Botched Geopolitical Approach to External Energy Policy: The Case of the Southern Gas Corridor", **Geopolitics**, Vol. 24, No. 1, pp. 124–144, (doi:10.1080/14650045.2017.1416606).

SOCAR's Turkish Refinery Agrees to Supply Istanbul Airport with Aviation Fuel (2025), Interfax, 4 March, Available at: https://interfax.com/newsroom/top-stories/109009/ (Accessed on: 4/3/2025).

STAR Refinery Profile and Operational Metrics (2024), **SOCAR Türkiye**, 23 September, Available at: https://www.socar.com.tr/activity-fields/star-refinery (Accessed on: 23/9/2024).

Release 16 (International Launch Ceremony Project Release) (2024**), Trans Anatolian Natural Gas Pipeline Project (TANAP)**, 11 August, Available at: https://www.tanap.com/en/release-16 (Accessed on: 11/8/2024).

Route and Above Ground Installations: Transmission Capacity Metrics (2024), **Trans Anatolian Natural Gas Pipeline Project (TANAP)**, 14 January, Available at: https://www.tanap.com/en/route-above-ground-installations (Accessed on: 14/1/2026).

Tokluoglu, Ayşe Ceylan (2005), "Definitions of National Identity, Nationalism and Ethnicity in Post-Soviet Azerbaijan in the 1990s", **Ethnic and Racial Studies**, Vol. 28, No. 4, pp. 722–758, (doi:10.1080/01419870500092951).

Country Analysis Brief: Turkey (2017), **U.S. Energy Information Administration (EIA)**, 3 February, Available at: https://www.eia.gov/international/content/analysis/countries_long/turkey/turkey.pdf (Accessed on: 3/2/2017).

Wendt, Alexander (1992), "Anarchy is What States Make of it: The Social Construction of Power Politics", **International Organization**, Vol. 46, No. 2, pp. 391–425, (doi:10.1017/S0020818300027764).

Wendt, Alexander (1999), **Social Theory of International Politics**, Cambridge: Cambridge University Press.

Middle Trade and Transport Corridor: Policies and Investments to Triple Freight Volumes and Halve Travel Time by 2030 (2023), **World Ban**k, 25 January, Available at: https://thedocs.worldbank.org/en/doc/6248f697aed4be0f770d319dcaa4ca52-0080062023/original/Middle-Trade-and-Transport-Corridor-World-Bank-FINAL.pdf (Accessed on: 25/1/2023).